

Олег Яценя — натураліст, колектор, таксидерміст

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Oleg Yatsenia, a naturalist, collector, and taxidermist. — An essay about a researcher from Kyiv who was a naturalist, traveller, collector, museum worker, and was interested in all manifestations of nature. As an employee of both the Zoological Museum of Kyiv University and the academic zoological museum, he collected materials in Kyiv, Cherkasy, Odesa, Crimea, Azerbaijan (especially Lankaran), and Turkmenistan (Kushka et al.) His mammal collections relate to different groups of micromammals, and in general he collected materials on all possible vertebrate groups. The researcher has only a few scientific works, and he was more interested in naturalism: collecting, hunting, aquarium, clubs, and youth naturalist groups.

Біографічні деталі

Яценя Олег Зосимович народився 21 липня 1935 р. у Києві. Виріс в сім'ї знаного венеролога Зосима Романовича Яцені (†~1965–67) на Гоголівський, в «будинку з котами». Протягом бл. 1953–1957 рр. навчався у Київському державному університеті, на біологічному факультеті. Спеціалізувався на кафедрі зоології. Із 1958 р. (можливо раніше) був завідувачем відділу орнітології Зоологічного музею КДУ; активно працював в експедиціях зі збору нових зразків та над експозицією музею. Протягом 1964–1965 рр. працював в ІЗАН, що підкріплено і двома публікаціями 1966 р.

У 1965 р. пішов працювати в епідзагін військової частини в Косому капонірі (Київ), паралельно працював у Палаці піонерів (1970–1972+) та в зоопарку (поч. 1970-х). Створив сім'ю з дослідницею з ІЗАН Елеонорою Овандер, в якій народилася дочка Зіна, майбутній гідробіолог, нині співробітниця ЗМКУ. Близько 1968 р. створив нову сім'ю, де народилася ще одна дочка. У старшому віці пережив інсульт і рак легень. Помер 29 липня 1997 р. (1998?), у віці 62–63 р.; похований на Північному цвинтарі (біля с. Рожківка).

Рис. 1. Олег Зосимович Яценя. Орієнтовно 1955 р. Фото з архіву дочки, З. О. Яцені; редактовано.

Теріологічні дослідження і колекції

Від навчання і до кінця наукової кар'єри цікавився різними групами тварин, проте загалом його інтересом було колекціонуванням, експедиції, музейна справа. За спогадами дочки, багато сил і часу приділяв зоомузею КДУ (спільно з Ж. Розорою та ін.), їздив в різні експедиції, зокрема був в експедиціях ЗМКУ до Туркменії. Завжди багато збирав матеріалу. Натомість, наукові дослідження йшли складно: для збору дисертаційного матеріалу багато їздив у Талиш (Азербайджан), проте дисертацію не завершив.

У досліджених автором колекціях відомі зразки ссавців, зібрані О. Яценю, представляють 12 видів, всі з України, з крайніми датами 30.09.1956 та 3.11.1972, більшість у ННПМ¹. Специфіка його зборів — мікротамалії (землерийки, кроти, кажани, полівки, мишаки, мишівки), а особливо багато мідцив. Судячи з колекційних зразків ссавців, працював у гірському Криму (1956), у заплаві Дністра на Одещині (1962), в Туркменістані (1964), в Канівському заповіднику на Черкащині (1964), в Києві та його околицях (1964, 1972), на Десні в межах Чернігівщини (1972).

У відділі зоології ННПМ є 34 зразки (1962–1964: шк+чр, 1972: also):

1) комахоїдні (кротові та мідциві, 15 екз.): • *Talpa europaea*, 1 екз., с. Будей, Подільський («Кодимський») р-н, Одеська обл., 26.05.1962; • *Sorex araneus*, 1 екз., *ibid.*, 24.05.1962; • 1 екз., с. Троїцьке (заплава Дністра), Біляївський р-н, Одеська обл., 28.05.1962; • 5 екз., м. Десна, Козелецький р-н, Чернігівська обл., 13.05.1972 (сп); • 4 екз., *ibid.*, 3.11.1972; • 2 екз., с. Старе, Бориспільський р-н, Київська обл., 22–25.04.1972 (сп); • *Crocidura suaveolens*, 1 екз., м. Десна, (...), 13.05.1972; 2) **зайцеподібні** (2 екз.): • *Lepus capensis*, 2 екз., окол. ст. Мукри, Чаршангинський р-н, Чарджоуська обл., Туркменістан, 07.04.1964; **3) гризуни** (мишеві, хом'якові, вовчкові, 17 екз.): • *Sicista loriger* («*subtilis*»), 1 екз., окол. м. Любашівка, Подільський р-н, Одеська обл., 16.05.1962; • *Sylvaemus flavicollis*, 1 екз., с. Ясенево, Подільський («Любашівський») р-н, Одеська обл., 17.05.1962; • *Micromys minutus*, 9 екз., окол. м. Київ, Київська обл., 04.10.1964; • *Myodes glareolus*, 1 екз., *ibid.*, 17.05.1962; • *Microtus arvalis*, 4 екз., с. Будей, (...), 24–25.05.1962; • *Glis glis*, 1 екз., Канівський заповідник, Черкаська обл., 05.07.1964.

В ЗМКУ є інший набір видів, разом 34 зразки (всі: шк+чр).

1) комахоїдні (мідциві, 1 екз.): *Sorex volnuchini* («*minutus*»), 1 екз., Скалисте, Бахчисарайський р-н, Кримська АР, 20.09.1956. **2) кажани** (підковикові та лиликові, 4 екз.): • *Rhinolophus hipposideros*: 1 екз., Бахчисарай, Чуфут-Кале (Солончик), Крим. 30.09.1956; • *R. ferrumequinum*: 2 екз., *ibid.*, 02/14.10.1956; • *Eptesicus serotinus*, 1 екз., Київ, 26.12.1959. **1) гризуни** (мишеві, хом'якові, 26 екз.): • *Sylvaemus tauricus* («*silvaticus*»), 1 екз., Козин, Обухівський р-н, Київська обл., 20.07.1954; • *Sylvaemus uralensis* («*silvaticus*»), 2 екз.², ур. Дарай-Дере, Чаршангинський р-н, Туркменістан, 05.05.1961; • 1 екз., Ходжа-Пиль [туркм. Hojari]; це слото біля хр. Кугітанг], (там само), 18.05.1961; • *Arvicola amphibius* («*terrestris*»), 10 екз., Конча-Заспа, Київська обл., 17.04–13.05.1955; • 1 екз., *ibid.*, 5.04.1956; • 6 екз., *ibid.*, 12.04–24.06.1958; • 3 екз., Плюти, Обухівський р-н, Київська обл., 21.04.1958; • 2 екз., Космольян, Лерикський р-н, Азербайджан, 21.09.1963; **2) хижі** (мустелові, 2 екз.): *Mustela nivalis*, 2 екз., Конча-Заспа, (...), 21.02.58, 27.11.59.

¹ Деякі зі знахідок привертала увагу й автора при проведенні досліджень (зокрема стосовно підковиків з Криму в огляді 2001 р. та мишівок степових з Одещини в огляді 2020 р.).

² Зразки в одній серії з «*silvaticus*», колекторами яких були Ю. Пащенко і Ж. Розора.

Захоплювався полюванням, що було і засобом здобування цінних зразків, і формою спілкування. Захоплювався акваріумістикою, мав додаткову роботу в клубі акваріумістів, вів заняття з юннатами. Серед його юннатів — В. Вакаренко, М. Головушкін та інші.

Рис. 2. На полюванні з друзями (бл. 1965 р.): верхній ряд — Л. Смогоржевський, В. Шарпило, О. Яценя.

Чесноти, захоплення, суспільна активність

Згадую «календар природи», що був у першому відсіку кафедрального коридору в Червоному корпусі КНУ: в цьому регулярно, чи не щотижня, з'являлися записи «утаємниченого О. Яцені» (напевно приходив вже після пар, коли студентів не було) про перші появи, гніздування, нерест, пробудження, відльоти різних тварин. Це було неймовірно вагомою мотивацією і всіх нас наближало до відчуття живого та його динаміки, суттєво доповнюючи аудиторні знання та не дуже живі книжкові істини.

Він був широкопрофільним зоологом, оскільки був натуралістом більше, ніж науковцем. Тому зустрічаємо його публікації про найрізноманітніші групи. Зокрема, відома його замітка про прісноводних медуз [Монченко & Яценя 1966] та знахідку в Туркменістані 1964 р. рідкісного птаха — сорокопуда маскованого [Яценя & Щербак 1966]. Відома його публікація і про історію розвитку акваріумістики в Києві на початку ХХ ст. [Яценя 2018]. Те саме стосується колекцій: увага його приділялася різним групам.

Прикладами є знахідка 1971 р. на Київщині гадюки степової (між с. Старе та Кальне), що вказано в каталозі колекцій змій ННПМ. Восени 1963 р. він зібрав цінні колекції плазунів в Азербайджані, зокрема й щитомордника Нікольського, що відмічено там само. В каталозі колекцій риб із фондів ННПМ [Мовчан *et al.* 2003] є вказівки на зразки три види риб з Дніпра в окол. Канева — синця (*Abramis ballerus*), сома (*Silurus glanis*), йоржа-носаря (*Gymnocephalus acerinus*) (1964).

Здобував він і птахів: напр., відомо про колекційні зразки райської мухоловки (*Terpsiphone paradisi*) в Туркменістані (04–09.05.1961, 14.05.1964), що згадано в публікаціях колег (Пекло, 1987 р.; Ефименко, 2006 р.). З посиланням на ЗМКУ кримські орнітологи цитують знахідки таких птахів, як: *Streptopelia turtur* і *Garrulus glandarius* — Байдарские ворота, 21.08.1956. *Parus caeruleus* — Ялта, 18.08.1956; *Spinus spinus* — Ялта, 19.08.1956.

У колекції ННПМ є 249 птахів з крайніми датами 12.04–27.11.1964 з Таджикистану, Туркменістану (більшість), Узбекистану та України; виняток — 2 зразки з Амуру і Канева 1959 р. (С. Тайкова, особ. повід.).

На військовій роботі займався паразитичними кліщами [Яценя 1967], у ті ж роки ловив і гризунів, напевно в місцях польовань (с. Старе) і військових частин (с. Десна). Його постійними супутниками були непосидючість та емоційність, починаючи з проблем, коли перша дочка народилася з вадами травлення (пілоростеноз), і її страждання примушували його подовгу залишатися на роботі. Через емоційні сплески пішов з сім'ї, потім не раз повертався і навіть стрілявся і прострелив собі кулею серце, чим згодом хвалився. Однею з його особливостей була його українськість: завжди казав, що він з козацького роду; навіть після інсульту ходив на демонстрації з «Рухом».

Про нього є інформація в довіднику «Зоологи СРСР» (1961); його ім'я згадано в огляді історії Зоологічного музею ННПМ [Погребняк *et al.* 2010] та в історії зоологічних музеїв університетів України [Шидловський 2012: 48].

Подяки. Щиро дякую колегам М. Головшкіну, Л. Прокопчук, С. Тайковій і З. Яцені за повідомлення важливих фактів та на надані фотографії.

Література

- Загороднюк, І., Л. Годлевська. 2001. Кажани в колекціях зоологічних музеїв України: огляд і фенологічний аналіз даних. *Міграційний статус кажанів в Україні*. Українське теріологічне товариство, Київ, 122–156. (Novitates Theriologicae; Pars 6).
- Загороднюк, І. В., Черемних, Н. М. 2020. Мишівки (Sicista) у фауні України: аналіз зоологічних колекцій природничих музеїв НАН України. *Наукові записки Державного природознавчого музею*, 36: 27–40. [CrossRef](#)
- Мовчан, Ю. В., Л. Г. Манило, А. И. Смирнов, А. Я. Щербуха. 2003. *Круглоротые и рыбы*. Зоомузей ННПМ НАН України, Київ, 1–241. (Серія: Каталог колекцій Зоологического музея).
- Монченко, В. И., О. З. Яценя. 1966. Пресноводная медуза. *Природа*, № 1: 104.
- Павловский, Е. Н. (ред.). 1961. *Зоологи Советского Союза: справочник*. Изд-во АН СССР, 1–292.
- Погребняк, С., С. Писанець, В. Манило. 2010. Зоологічний музей ім. М. М. Щербака: минуле та сучасне. *Світогляд*, № 4, 36–45. [URL](#)
- Яценя, О. З., Н. Н. Щербак. 1966. Новая находка маскированного сорокопута на территории СССР. *Зоологический журнал*, 14 (8): 1266.
- Яценя, О. З. 1967. К фауне клещей-краснотелок (Trombiculidae) Самарского леса. *Тезисы пятой научной конференции молодых специалистов*. Наукова думка, Київ, 55–56.
- Яценя, О. З., Д. И. Кучер-Томченко. 2009–2018. Краткий очерк развития в Киеве любительских обществ (аквариумных обществ). *Всеукраинская ассоциация аквариумистов*. Вебсайт [URL \(web-archivе\)](#)

Резюме

ЗАГОРДНЮК, І. Олег Яценя — натураліст, колектор, таксидерміст. — Нарис про київського дослідника природи, який за покликанням був натуралістом, мандрівником, колектором, музейником і цікавився всіма проявами природи. Як співробітник зоологічного музею Київського університету та академічного зоологічного музею, він збирав матеріали на Київщині, Черкащині, Одещині, в Криму, в Азербайджані (надто Ленкорані) та в Туркменістані (Кушка та ін.). Його теріологічні зібрання стосуються різних груп мікромамалій, а загалом він збирав матеріали по всіх можливих групах хребетних. Наукових праць у дослідника лише декілька, його більше займав натуралізм: колекціонування, полювання, акваріум, клуби, юннати.